

temeljnih funkcija obavijesnog pomagala. Valja još napomenuti dvije stvari: tijekom sređivanja gradiva usporedno su bile nadopunjavane spoznaje o povijesti tih, još uvijek slabo istraženih obitelji. Druga je bitna činjenica kako se radi o regestama više od stotinu dokumenata, koji su zbog jezika i pisma često nedostupni većini potencijalnih korisnika i istraživača. Ukratko, objavljivanjem ovih inventara, učinjen je velik korak u spoznaji o povijesti tih obitelji, kao i o posjedima u njihovom vlasništvu, a isto tako učinjeno je i priznanje autorici na njezinom mukotrpnom i kvalitetno učinjenom radu.

Ladislav Dobrica

Ridener, J. *From Polders to Postmodernism: A Concise History of Archival Theory*. Duluth : Litwin Books, 2009.

Godine 2009. objavljena je knjižica koja se, prema riječima izdavača, bavi konceptima i razvojem teorija koje su upravljale arhivskim radom od kraja 19. do početka 21. stoljeća. Publikaciju tvori sedam poglavlja, zahvale, predgovor Terrya Cooka, bibliografija, kazalo i bilješka o autoru.

Prvo se poglavlje bavi pitanjem – zašto proučavati arhivsku teoriju? Studirati arhivistiku, koja je primijenjena struka, znači pripremati se za obavljanje zadaća koje gradivo čine dostupnim korisnicima odnosno zaštite i čuvanja jedinstvenog gradiva nastalog radom pravnih ili fizičkih osoba. Najznačajniji motiv za proučavanje arhivske teorije je činjenica kako danas ne-arhivisti dovode u pitanje definiciju i značenje samih arhiva, bilo da se radi o teoretičarima poput Derride ili interneta. Arhivisti se pri definiranju i redefiniranju arhiva mogu pozvati na kompleksnu i bogatu tradiciju arhivske teorije.

Drugo je poglavlje o kontekstu unutar kojeg se odvija arhivski rad. Kako bi se shvatio razvoj arhivske teorije kroz vrijeme, neophodno je istražiti specifični kontekst u kojem su se pojedine teorije pojavile. Tri stvari utječu na arhivsku teoriju: promjene paradigme, tehnološke promjene i historiografija. Kriza u struci dovodi do promjene paradigme. Nemogućnost rješavanja novih problema uporabom stare teorije dovodi do razvoja različitih koncepata problema i mogućih rješenja, a hipotezu koja se pokaže točnom usvaja glavnina struke. Za svaku su arhivsku paradigmu karakteristične promjene tehnologije pomoću koje zapisi nastaju, pohranjuju se i prezentiraju, a koje dovode do promjena arhivske teorije. U Nizozemskoj 19. st. industrijalizacija i mehanizacija, uz svjetski razvoj sredstava komunikacije (telegraf, telefon, bežični radio), dovele do tehnološkog napretka i snažne potrebe za učinkovitošću, što zahtijeva standardizaciju, specificirane postupke i načela. Prvi svjetski rat donosi još veći razvoj komunikacijske tehnologije, a raširena uporaba telefona i standardizacija pisaćih strojeva dovele su do

povećanja broja i vrsta zapisa. Nakon II. svjetskog rata tehnologija se rapidno mijenja, pojavila su se računala, razvijaju multinacionalne korporacije i internacionalna komunikacija, istražuje svemir. Arhivisti moraju izaći na kraj s ogromnim količinama zapisa, različitog značaja i važnosti. S razvojem računala od 1980-ih mijenja se koncept arhivskog gradiva, a pitanja njegove autentičnosti, vlasništva i autorstva postaju sve značajnija. Arhivska se struka tek u zadnjih 40-ak godina odvojila od povijesne. Povjesničari 19. st. rade na primarnim izvorima kako bi, bez utjecaja osobnih stavova i omogućavajući drugima da dođu do istih zaključaka uporabom istih zapisa, napisali povijest "kakva je bila". Oslanjanjem povjesničara na primarne izvore naglašena je važnost arhivskog gradiva kao dokaza. S Prvim svjetskim ratom u historiografiji jača relativizam, a nakon II. svjetskog rata sve se više istražuje povijest naroda i grupa kojima se prethodni historiografi nisu bavili.

Treće je poglavlje posvećeno nizozemskom priručniku S. Mullera, J. A. Feitha i R. Fruina, temelju svjetske arhivske teorije. Tri su Nizozemca nastojala standardizirati arhivsku praksu (sređivanje i opis) svoje zemlje. U to su doba povjesničari glavni korisnici gradiva, pa je njihova usmjerenost na objektivnu istinu stvorila potrebu za objektivnim zapisima, a standardizacija arhivske teorije i prakse pojačava objektivnost povjesničara i znanstveni pristup njihovom radu. Nizozemski je priručnik standardizirani niz pravila nastalih zbog potreba državnih arhivista Nizozemske da iz malih, lokalnih, nestandardiziranih zbirki pretežito srednjovjekovnog gradiva stvore velike nacionalne arhive. Priručnik je konsolidirana europska arhivska teorija izražena kroz praksu započetu tijekom srednjeg vijeka na srednjovjekovnom gradivu. Konsolidacija arhiva je bila dio šireg političkog pokreta stvaranja koherentnije Nizozemske, na temelju arhivskog gradiva iz prošlosti. Prvi svjetski rat doveo je, osnivanjem privremenih, ratnih tijela, do ponovne procjene arhivske teorije i prakse temeljene na sređivanju i opisu gradiva.

Četvrto se poglavlje bavi arhivskim priručnikom sir Hilaryja Jenkinsona. Jenkinson je jedan od najpoznatijih arhivskih teoretičara, čije je djelo imalo ogroman utjecaj na arhivsku teoriju. Prvi svjetski rat izmijenio je lice Europe, doveo do novog tehnološkog i znanstvenog razvoja, društvenih i kulturnih promjena, davanja prava glasa ženama, povećanja stanovništva gradova, smanjenja povjerenja u vlade. Povećala se mogućnost mehaničke reprodukcije teksta i informacija, što dovodi do povećanja broja zapisa. Raspad Turskog carstva uzrokuje zadnju veliku kolonijalnu ekspanziju Velike Britanije. Jenkinson je radio na britanskom gradivu I. svjetskog rata, i u sređivanju gradiva se uvelike oslanja na nizozemski priručnik. Tehnološki je napredak doveo u pitanje Jenkinsonovu teoriju, navodeći arhiviste na traženje novih odgovora na problem preobilja zapisa i nove zahtjeve koje su pred struku stavile vlade i građani.

Peto je poglavlje posvećeno T.R. Schellenbergu, Amerikancu koji je svoju arhivsku teoriju pisao sa drugačijeg stajališta od europskih teoretičara. New Deal, II. svjetski rat i industrijalizacija gradova, *baby boom*, borba protiv komunizma, nuklearna bomba, istraživanje svemira, kao i neupitna vjera u napredak neka su od obilježja američkog društva druge polovice 20. st. U SAD-u nakon II. svjetskog rata dolazi do velikih društvenih, kulturnih i povijesnih promjena, a različite društvene grupe, poput žena, domorodaca ili veterana, dobivaju na značaju i utjecaju. Schellenbergova teorija djelomice je reakcija na nove korisnike gradiva – sociologe i ekonomiste. Schellenbergov je rad uvelike utjecao na rad arhivista, posebice američkih. Suočen s rastućom količinom zapisa nastalih radom uprave, Schellenberg i nije imao drugog izbora do prihvaćanja teorija i metodologija vrednovanja koje smanjuju količinu gradiva. Njegov se rad temelji na radu s gradivom američke uprave, za razliku od europskih arhivista koji čuvaju gradivo srednjovjekovnih monarha i crkve, a spada u relativno rano razdoblje rada Nacionalnog arhiva, utemeljenog 1934. Schellenberg je izjednačio važnost proučavanja uredskog poslovanja za moderno gradivo s važnošću studija diplomatike za srednjovjekovne arhive, i naglašava potrebu povećanja učinkovitosti uprave kao jedan od primarnih razloga čuvanja gradiva. Za Schellenberga je vrednovanje utvrđivanje vrijednosti jednog predmeta u odnosu na drugi, a arhivist može odrediti sekundarnu vrijednost zapisa, budući da poznaje koje vrste informacija korisnici traže u gradivu. Ipak, naglašava kako američka metoda rada s modernim javnim gradivom nije bolja od metoda drugih zemalja, već samo drugačija.

Današnji arhivisti uviđaju kako Schellenbergovu teoriju ruše novi socijalni pritisci, tehnološki napredak i očekivanja građana od uprave, o čemu govori šesto poglavlje. Nova arhivska paradigma nije rezultat rada jednog teoretičara ili arhivista, već ju je iznjedrila grupa ljudi (prema Rideneru najistaknutiji su Brien Brothman, Terry Cook, Carolyn Heald, Eric Ketelaar i Heather MacNeil), koji pišu s različitih stajališta, no dijele određene vrijednosti koje naglašavaju kontekst, interpretaciju i kritičko čitanje kao okvir unutar kojeg treba stvoriti arhivsku teoriju. Promjena paradigme počiva na prepoznavanju važnosti konteksta u kulturi, želji arhivista da kroz praksu i teoriju promijene paradigmu, utjecanju postmodernizma i rapidnim tehnološkim promjenama. Računala nisu dovela samo do e-poslovanja i e-zapisa, već su utjecala i na proučavanje i pisanje povijesti, odnosno do zahtjeva da što više gradiva bude dostupno čim prije. Derrida opisuje arhivsku groznicu kao maničnu želju za pohranom gradiva koja proizlazi iz straha od gubitka. Socijalna gibanja, antiratni i pokret za ljudska prava 1960-ih i 1970-ih dovode do društvenih promjena i zahtjeva za odgovornošću uprave. Kako javnost sve više pozornosti daje odgovornosti i transparentnosti uprave, tako i arhivsko gradivo dolazi u žižu interesa. Evolucija e-zapisa je brza, za razliku od sposobnosti arhivista da ih koriste i čuvaju. Nova paradigma prepoznaje snagu zapisa

kao dokaza, ali istodobno tu istu snagu preispituje i naglašava kako arhivisti moraju biti otvorenog uma, jer je istina bilo koga od nas pristrana i nepotpuna.

Sedmo su poglavlje donosi zaključke. Arhivska teorija i praksa se upravo suočavaju s izazovima na koje prije nisu nailazile. Arhivska se teorija tijekom proteklih 120 godina razvijala i ponekad drastično mijenjala, ne bi li odgovorila na specifične arhivske potrebe. Doba nizozemskog priručnika može se nazvati razdobljem konsolidacije, kada su korisnici gradiva u ogromnoj većini bili povjesničari, kojima su arhivi ekskluzivno spremište dokaza. Jenkinson obilježava razdoblje jačanja konceptata nizozemskog priručnika. Moderno doba u arhivistici je razdoblje nakon II. svjetskog rata, a obilježava ga Schellenbergovo djelo. Tijekom 1960-ih i 1970-ih u SAD-u i zapadnoj Europi došlo je do kulturne revolucije, što je dovelo i do nove paradigme u arhivistici, koja arhive promatra kao sredstvo komunikacije. Sljedeća promjena paradigme se očekuje za nekih deset do dvadeset godina i vjerojatno će biti odgovor na poteškoće vezane uz očuvanje i dostupnost digitalnih zapisa.

Autor, po samom naslovu, nije mogao u sažetu ili jezgrovitu povijest arhivske teorije uključiti sve postojeće, kao i one u razvoju ideje i koncepte kojima arhivska teorija, kao veliko i kompleksno područje obiluje, pa se dio čitača svakako neće složiti s autorovim izborom. Autor više subjektivno odabire reprezentativne pisce kako bi ukazao na promjenu paradigme, negoli daje sumarni prikaz arhivskih teoretičara. Usmjeren je na promjenu paradigme i nema pretenzija prikazati sveobuhvatnu povijest arhivske teorije. Najviše je usredotočen na teorije vrednovanja gradiva, što je opravdano, jer je vrednovanje danas prva zadaća arhivistâ od koje ovise njihovi ostali poslovi. Vrednovanjem arhivisti odlučuju što će buduće generacije znati o prošlosti i time praktički stvaraju arhive. Arhivisti odlučuju koje će stvaratelje, funkcije i aktivnosti gradivo predstavljati odnosno koji će zapisi dobiti privilegirani status arhivskog gradiva. Također, arhivisti odlučuju koje će arhivsko gradivo dobiti veću pažnju – biti detaljnije opisano, izloženo, digitalizirano... Stoga je autorova usmjerenost na vrednovanje opravdana, pa je u tom smislu i naslov djela trebao biti njegova jezgrovita bit.

Živana Hedžbeli

Kovačić, D. *Redarstveno-obavještajni sustav Nezavisne Države Hrvatske od 1941. do 1945. godine*, Zagreb 2009.

U izdanju Hrvatskog instituta za povijest, uz potporu Ministarstva znanosti Republike Hrvatske, 2009. godine objavljena je knjiga Davora Kovačića, *Redarstveno-obavještajni sustav Nezavisne Države Hrvatske od 1941. do 1945. godine*. Knjiga je nastala proširivanjem i dopunom doktorske disertacije autora i velikim